

HOLOKAVST 1933–1945

(Pogum, da se spominjamo)



Spomenik, postavljen lendavskim žrtvam holokavsta

»Samo varuj se in zelo pazi, da ne pozabiš reči, ki so jih videle tvoje oči, in da ti ne izginejo iz srca vse dni tvojega življenja! Pripoveduj o njih svojim sinovom in sinovom svojih sinov!«

Devteronomij 4,9

Razstava **Holokavst 1933–1945 (Pogum, da se spominjamo)** je bila do sedaj postavljena že v 19 državah, od Avstralije do Združenih držav Amerike, od Kanade do držav Evropske unije. V sliki in besedi poskuša prikazati holokavst: trpljenje evropskih Judov od prihoda nacistov na oblast v Nemčiji leta 1933, vse do propada nacistične Nemčije leta 1945.

Razstava je ganljivo pričevanje o zelo mračnem poglavju človeške zgodovine, za katerega je komaj verjeti, da se je zgodilo v prvi polovici 20. stoletja. Šlo je namreč za množično kršenje osnovnih človekovih pravic.

Razstava prikazuje posledice neke ideologije, ki je hotela sredi Evrope imeti etnično, rasno in kulturno čisto družbo.

Nacisti so v obdobju 1933–1945 ubili šest milijonov Judov in tudi milijone drugih: Rome, Slovane, politično drugače misleče, homoseksualce, vojne ujetnike, telesno slabotne in mentalno prizadete.

Tudi Sloveniji v obdobju druge svetovne vojne ni bilo prizanešeno. Na vešalih, v zaporih, moriščih in skoraj v vseh koncentracijskih taboriščih je končalo veliko ljudi iz Slovenije. Le maloštevilni so imeli srečo, da so se tega pekla naposled rešili.

Največ Judov v Sloveniji je v času med obema vojnama živelo v Prekmurju, ki je bilo že v aprilu 1941 priključeno k Madžarski. Ker je bilo na Madžarskem veliko Judov in so bili na vidnih položajih, jim je Hortyjeva oblast prizanesla, dokler oblasti niso prevzeli nacisti in začeli z radikalnim čiščenjem judovskega prebivalstva tudi na takratnem ozemlju, ki ga je imela okupiranega Madžarska. Te odločne in usodne čistke so se začele spomladi leta 1944, dobro leto pred koncem svetovne vojne, ko so nekateri že upali na dokončno rešitev svetovne morije. Tudi v Prekmurju so aprila 1944 zbirali Jude in jih 26. aprila 1944 odpeljali najprej v Čakovec, od tam pa v Nagykanizso, od koder so jih ves teden v vagonih vozili do Birkenaua, kjer je bilo zbirno mesto za Auschwitz. Transport je prispel 30. aprila in 2. maja so jih že prevzeli. Transport je štel 367 Judov iz Prekmurja. Večina teh Judov je v Auschwitzu končala 21. in 22. maja 1944. Auschwitz je preživel le 25. Od vseh interniranih prekmurskih Judov se jih je v Prekmurje vrnilo le 65.

V Trstu in okolici so nacisti leta 1943 deportirali 710 Judov. Rižarno pri sv. Soboti so preuredili v edino uničevalno taborišče te vrste v Italiji.

Nacisti so iz Gorice in okolice deportirali v koncentracijska taborišča Jude, od katerih se jih 45 ni vrnilo.

V večino se je to trpljenje in mučenje zajedlo tako močno, da se tega niso hoteli javno niti spominjati in ne omenjati. Toda spominjati se tega je pogum, če lahko s tem prispevajo, da se kaj takega nikoli več ne bo zgodilo.

Kako resnične so besede zgodovinarja Raula Hilberga: »Krščanski misijonarji so Judom rekli: Ne smete živeti med nami kot Judje. Posvetni vladarji, ki so jim sledili od poznega srednjega veka, so se odločili: Ne smete živeti med nami. In nacisti so na koncu odločili: Ne smete živeti!«

Ne gre prezreti niti besed Simona Wiesenthala: »Nikoli ne pomisli, da je lahko pozabiti te težke spomine ... Nikoli ne pomisli, da obstaja način, da se odpusti sovraštvo v človeškem srcu ... In ne misli, da se je najhujše zgodilo in je sedaj minilo. Samo vedi, da upanje živi, dokler se ljudje spominjajo.«

»Spominjati se holokavsta zahteva pogum: odkrito se soočiti s prikazom tega zla brez milosti, trpeti zaradi neutolažljive žalosti otrok in staršev, občutiti praznino in izgubo, brati nedoumljiva pričevanja o izprijenem in zlobnem človeškem umu, zavleči se v senco dvoma, ki jo poskuša holokavst vreči na moralo vseh ljudi in narodov. Da bi izgubljena življenja milijonov imela trajno vrednost, se moramo spominjati in ostati budni.«

»Takrat lahko pepel in neoznačeni grobovi teh žrtev postanejo posvečena tla, iz katerih bo raslo človeško upanje, strpnost in moralna hrabrost.« Tudi ta misel je zapisana na enem od panojev na tej razstavi.

Mag. Franc Kuzmič

NAJ NE BO POZABLJENO IN NAJ SE NIKOLI VEČ NE PONOVI ...



Spominski park na nekdanjem judovskem pokopališču v Murski Soboti

Po uradnih statističnih podatkih je leta 1921 v Kraljevini SHS živel 64.159 Judov, od tega na Slovenskem 860. Slovenski Judje so bili vplivni v gospodarskih krogih in razpoznavni tudi po kulturni ustvarjalnosti. Pred drugo svetovno vojno je na območju zdajšnje Slovenije močna judovska skupnost živela v Prekmurju. Največ Judov je živel v Murski Soboti in Dolnji Lendavi (današnji Lendavi), nekaj pa tudi na prekmurškem podeželju. Ob aprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 so se Judje pospešeno izseljevali v ZDA, nekaj so jih italijanske oblasti internirale v severnoitalijanska koncentracijska taborišča, preostale pa so v nadaljevanju vojne nemške oblasti v celoti internirale v koncentracijska taborišča. Uničeni sta bili judovski skupnosti na Goriškem in v Prekmurju. Skoraj vsi prekmurški Judje so bili žrtve holokavsta; vrnila se jih je le peščica. Drugi so bili potisnjeni na sam rob zgodovinskega spomina, do nedavnega pa iz njega celo povsem izbrisani. Zato je še kako treba nenehno krepiti zgodovinski spomin na tragične čase holokavsta, ki tudi slovenskim Judom ni prizanesel, in ga prenašati na mlade.

Holokavst je nekoč pomenil žgalno daritev, pri kateri so žrtveno žival popolnoma sežgali. Zdaj je to oznaka za nacistično uničevanje Judov med drugo svetovno vojno. Množično pobijanje Judov je bil vrhunec antisemitskih ukrepov, ki so se začeli s protijudovsko zakonodajo in agitacijo. Zamisel je bila sprva omejena na spodbujanje Judov, da bi se izselili iz Nemčije in Avstrije. Naslednja stopnja je bila požiganje sinagog po vsej Nemčiji v noči z 9. na 10. november 1938, imenovano Kristallnacht (kristalna noč), ker so bile ulice posute s steklenimi črepinjami. Izropali so judovska podjetja in začeli so se množični izgoni v koncentracijska taborišča.¹ Ko so po zasedbi Poljske pod nacistično oblast prišli milijoni Judov, so jih nacisti segnali v posebne rezervate (gete) ali pa so cele skupnosti preprosto usmrtili. To je naposled pripeljalo k organizirani politiki genocida v taboriščih smrti, ki so ga v večini izpeljevali s plinom. Ocenjujejo, da je bilo med nacističnim iztrebljevalnim načrtom holokavsta, ki je sicer zajel tudi druge skupine, npr. Rome in homoseksualce, ubitih okoli šest milijonov Judov. Tisti, ki so ostali živi, so popisali holokavst kot kraljestvo pekla na zemlji.² Zato se moramo holokavsta spominjati in ga poznati v vseh njegovih grozovitih razsežnostih. To, kar se je zgodilo med drugo svetovno vojno, naj se nikoli več ne ponovi. Upanje živi, dokler se ljudje spominjajo. In spominu na dogodke, pred katerimi si ne smemo zatiskati oči ali jih celo prevrednotiti, je namenjena tudi priložnostna razstava na OŠ Draga Kobala Maribor, ki je bila sicer prvič predstavljena leta 2004 v obnovljeni mariborski sinagogi – v prostoru, ki skriva mnogo znanih, še več pa neznanih usod srednjeveške judovske skupnosti v Mariboru, ki je že zdavnaj ni, je pa v bogati zgodovini mesta pustila sledove. Tudi tega se moramo spominjati, saj je zgodovinski spomin na slovenske Jude dolga desetletja blede in skoraj povsem zblede. A k sreči se je vendarle povrnil in postaja del naše identitete. Imamo dovolj dokumentov in pričevanj, ki ne priznavajo poskusov prevrednotenja zgodovine in zanikanja holokavsta. Politiko zločina poskušajo zanikati zlasti sodelavci nacističnih krvnikov in tisti, ki so bili ali postajajo privrženci ideologije krvi in zločina. Še več je tistih, ki se sprenevedajo, da o pomoru Judov med drugo svetovno vojno niso ničesar vedeli. To poskušajo dokazovati zlasti Nemci, ki naj bi o holokavstu malo vedeli. Še po šestdesetih letih naj bi bilo vprašljivo, koliko so o tem dejansko vedeli. Nemci so za obstoj plinskih celic in taborišč smrti vedeli, ne da bi za to hoteli vedeti. To, kar je bilo za številne med njimi samoobramba, je postalo po propadu Hitlerjeve države za celo generacijo življenjska laž. Bilo jih je groza in sram zaradi zagrešenih zločinov; zanje so sicer vedeli, ni pa nujno, da so bili sokrivi.

¹ Alan Unterman, *Judovstvo*, Mali leksikon, Ljubljana 2001, 108.

² Ibid.

Tako so po letu 1945 vsi zatrjevali, da niso ničesar vedeli, in se prepričevali, da je bil genocid skrivnost majhne koristolovske združbe zločincev.

S holokavstom se že pol stoletja ukvarjajo pravniki in zgodovinarji. Prvi v brezupnem, a vendarle potrebnem prizadevanju za posvetno pravičnost, kaznovanje zločincev, drugi pa v težavnem iskanju celotne resnice v posameznostih. Številni sodni postopki v preteklosti so že pripomogli k osvetlitvi dogajanja in vednosti o holokavstu. Zgodovinarjem ostaja kljub številnim študijam in dokumentom, ki so sprva služili ohranjanju sledi in nato prikazovanju dogajanja, naloga, da nam pojasnijo vzroke in namen zločina. Je bil holokavst logičen in torej vračunan cilj ideologije antisemitizma in večvrednosti nemštva, je bil sestavina politike moči, premišljeni račun z vštetim premeščanjem prebivalstva, uničenjem določenih populacij kot delom strategije; je bil to od vsega začetka Hitlerjev namen, je bil pomor Judov posledica radikalizacije nacističnega gospostva ali kratko malo rezultat ponujenih možnosti? O dejstvih holokavsta ni mogoče dvomiti, še vedno pa traja iskanje razlage s stališča človeške morale in razuma.³

O holokavstu pišejo mnogi avtorji, med njimi tudi preživeli nekdanji taboriščniki. Izjemno objektivno niza svoje izkušnje torinski Jud Primo Levi. Ob njegovem delu *Potopljene in rešeni* (Studia Humanitatis, Ljubljana 2003) si lahko zastavimo več vprašanj. Eno je na primer, v kolikšni meri je odzvanjanje bibličnega »ZAKHAR« (spominjal se boš) okrepilo njegovo težnjo k spominjanju in pričevanju. »Se je zanj odločil kot Jud ali predvsem kot preživeli, ki se je čutil moralno zavezanega do vseh, ki jih je nacistični uničevalni stroj prisilil k molku in so postali sestavni del vedno na novo obnovljive anonimne množice neljudi, ki jo je dan za dnem gotal taboriščni uničevalni stroj? Prav oni so s svojimi izmaličenimi obrazi in izmučenimi telesi obljudili njegov (in najbrž tudi naš) spomin. Kot preživeli taboriščnik je tako kot še mnogo njegovih sotrpinov govoril v imenu vseh tistih, ki sta jim bila dokončno odvzeta človeško dostojanstvo in beseda.«

Žalostna izkušnja, ki se je spominjamo in ki jo nosijo v sebi le še redki preživeli taboriščniki, postaja danes za mlade nekaj zelo oddaljenega, zabrisanega in »zgodovinskega«. Sodobni svet se sooča z drugimi temami in problemi, struktura sveta se je korenito spremenila in tudi Evropa ni več središče našega planeta. Ideologije zmagovalcev druge svetovne vojne so počasi pozabljene in zabrisane, mladina sodobnega sveta je vedno bolj nezaupljiva in vse bolj kritična do globalistične družbe.

³ Wolfgang Benz, *Holokavst*, Ljubljana 2000, 107–108.

Ni zaupljiva do velikih razodetih resnic in zgodovinskih tem, sprejema pa majhne resnice, ki jih vedno novi in novi kulturni tokovi spreminjajo. Veliko je tudi manipulacij in to je lahko nevarna past.

Ko obujamo zgodovinski spomin na žrtve holokavsta, želimo vedno znova opozoriti tudi na nepričakovanost takšnih dogodkov in na nepredvidljivost posledic genocida. Samo nekaj deset let je minilo od tako rekoč neverjetnega dogodka v Evropi, ko je omikani nemški narod, ki je izšel iz bujnega weimarskega kulturnega razcveta, v celoti sledil »glumaču«, čigar podoba danes vzbuja smeh. A vendar so Adolfa Hitlerja ubogali in povelečevali vse do katastrofe. Zgodilo se je, torej se lahko spet zgodi; to je bistvo obujanja zgodovinskega spomina in krepitve zavesti o posledicah strahotnega zločina, kakršnega predstavlja holokavst med drugo svetovno vojno v 20. stoletju. Ob tem naj nas navdaja sporočilo Prima Levija, »da imamo pred seboj smiselno in nesmiselno nasilje. V obliki občasnih in zasebnih dogodkov ali državne nezakovitosti. Za redke države lahko jamčimo, da bodo nedovzete za morebitni bodoči val nasilja, ki ga bodo povzročili nestrpnost, sla po oblasti, ekonomski vzroki, verski ali politični fanatizem in rasna trenja. Zato moramo izostriti svoje čute in ne smemo zaupati prerokom, zapeljivcem in tistim, ki govorijo in pišejo lepe besede, ne da bi jih trdno utemeljili«.⁴

ŠOA (tudi Šo'ah) ali holokavst danes pomeni to, kar se je zgodilo judovskemu ljudstvu v drugi svetovni vojni. Kot zgodovinski dogodek ne predstavlja nič novega oziroma je nekaj novega samo toliko, kolikor se je, tako kot vse drugo, tudi iztrebljanje skozi zgodovinski napredek dalo industrializirati in izpopolniti. Zgodbe o holokavstu se potemtakem ne da povedati. Kakorkoli bi jo pripovedovali, bi ne mogli spraviti s sveta dejstva, da »ste lahko vsak trenutek žrtev hladnega, načrtnega in vendarle okrutno izpeljanega iztrebljanja, ki sovraži v vas nekaj, na kar nimate nikakršnega vpliva, tisto, s čimer ste se rodili, celo če sami niste niti vedeli za to«.⁵

Bodimo torej hrabri in se spominjajmo!

Dr. Marjan Toš

⁴ Primo Levi, Potopljeni in rešeni, Ljubljana 2003, 160.

⁵ Lev Kreft, ŠO'AH, v: Wolfgang Benz, Holokavst, Ljubljana 2000, 13.

HOLOKAVST 1933–1945 (Pogum, da se spominjamo)

Organizacija projekta: Sinagoga Maribor

Zanjo: dr. Marjan Toš, v. d. direktorja

Gostujoča razstava na OŠ Draga Kobala Maribor v okviru projekta Šoa – spominjamo se
27. 1.–15. 3. 2011

Koordinatorici: Marjetka Berlič, Marjetka Bedrač

Zloženko izdala: Sinagoga Maribor

Zanjo: dr. Marjan Toš, v. d. direktorja

Grafična priprava in tisk: TABULA, Tadej Kajzer
Maribor, 2011

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

343.337.5(=411.16)(064)
94(100)"1939/1945"(064)

HOLOKAVST 1933-1945 : (pogum, da se spominjamo)
: [gostujoča razstava na OŠ Draga Kobala Maribor v
okviru projekta Šoa - spominjamo se, 27. 1. - 15.
3. 2011]. - Maribor : Pokrajinski muzej, 2011

COBISS.SI-ID 66348033

Razstava HOLOKAVST 1933–1945 (Pogum, da se spominjamo) je nastala kot projekt, ki so ga oblikovali Nataša Smolič, Boris Hajdinjak, Franc Kuzmič in Barbara Damjan. Vsem se najlepše zahvaljujemo. Iskrena hvala tudi strokovnima sodelavkama dr. Hannah Starman in dr. Ireni Šumi iz Ljubljane ter Centru Simona Wiesenthala iz Jeruzalema.